

Изкачването на Витоша като културна практика: Алеко Константинов и неговите последователи

Магдалена Калужа

Алеко Константинов (1863–1897), известен с псевдонима *Щастливеца*, е български писател и обществен деец, автор, наред с другото, на поредица сатирични фейлетони, озаглавени „Бай Ганьо,“ които започват да се публикуват в българската преса през 1895 година. В Полша той добива популярност след издаването на полския превод на това водещо произведение през 1986 година¹. Малко поляци обаче знаят, че Алеко Константинов е известен и ценен в България не само като автор на литературни произведения, но и като инициатор и основател на движението за организиран туризъм. Струва си да разгледаме по-отблизо този аспект от обществената дейност на забележителния българин.

На 22 август 1895 година в списание „Знаме“ е публикуван емоционален текст, *Покана*, в който Константинов призовава всички любители на природата да дойдат на учредителното събрание на клуба на българските туристи. То трябва да се проведе седмица след публикуването на текста, точно по обяд и на уреченото място, а именно на 2290 метра надморска височина, т.е. на най-високия връх на планинския масив Витоша, Черни връх. В този текст Алеко Константинов умело улавя и ангажира нарастващата в средите на софийските интелектуалци потребност да се привлече общественото внимание към качествата на родните високопланински пейзажи, към предимствата на движението на открито, към богатството на фауната и флората, които заслужават да бъдат изследвани и популяризирани по достъпен начин. В жанрово интересна форма, съчетаваща елементи на фейлетон, пътепис и призив, авторът на „Поканата“ се проявява едновременно като талантлив литератор, който с лекота и вкус използва разнообразни художествени изразни средства (ирония, синтактичен паралелизъм, метафора, реторичен въпрос, градация, сравнение), и като убеден общественик с организационни умения. Днес бихме го нарекли не само природозащитен активист, но и мениджър на туризма и свободното време. В инициативата му за създаване на организационна рамка за туристическото движение в България се разкриват качества на съвременен лидер: целеустременост, ясно разпределение на задачи и отговорности, фокус върху резултата, креативност, готовност да поема рискове, решителност,

---

¹ A. Konstantinow, *Baj Ganiu*, прев. F. Korwin-Szymanowski, Warszawa 1986.

самоувереност и отговорност, съчетани със скромност, умение да изслушва, отлични комуникативни способности и талант да мотивира чрез подходящи похвали и изграждане на добри отношения в групата. Алеко Константинов се утвърждава и като социолог-диагностик, който умело разпознава обществените нужди и тенденции. Накрая, като посочва ползите от планинския туризъм за гражданите и призовава властите да осигурят необходимата инфраструктура за неговото развитие, а още по-важно — активно прилага идеите си на практика, той се изявява като обществен активист и алтруист, който не щади време и усилия в името на общественополезна кауза.

Ползата от такъв клуб е очевидна: членовете му, сгрупирани в дружество, ще възбуждат и поддържат взаимно любов към обиколки на живописните местности из България; ще се запознават със страната; ще се правят описания на разходките и местностите; между членовете, без съмнение, ще има лица научно подготвени, за да могат да изследват флората, фауната, минералните богатства, етнографията, геологията, географията; ще се държат сказки за български или иностранны интересни пътувания между членовете; клубът може да дава сведения и да бъде полезен на тия, които желаят да посетят някои места, за да добият право и те да станат члинове. (...) Клубът ще може да препоръчва на правителството някои мерки за улеснение на пътуванията и предупреждение на заблудяванията из непроходими и непристъпни места. Ще се устройват конкурси и общи разходки и прочее².

Поканата на Алеко Константинов е посрещната с огромен отзвук, който разкрива мащаба на вдъхновения от писателя интерес към пешеходния туризъм сред интелектуалните кръгове на София в края на XIX век. На насрочената дата, 27.08.1895 година, около триста души се изкачват на Витоша, което е описано в последвалата статия на писателя с типичния за него ентузиазъм:

Ефектът, който произведе поканата, надмина стократно всякакви очаквания. Сега, след като бях честит да видя цял панаир на самия връхчец на Витоша, мога смело да попълня цитираната чужда фраза „Господа, изучете България, за да я обикнете“ и да прибавя:

---

² А. Константинов, *Покана*, „Знаме“ 22.08.1895, бр. 99, <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=169&WorkID=6095&Level=1>, достъп: 20.01.2024.

– Господа, изучете всестранно българския народ и вий ще го обикнете; в него се крие потенциална сила, намерете здрав импулс и я превърнете в жива сила.

*Знаете ли какъв беше резултатът? – Около четиристотин души през Драгалевци, през Беглер чифлик, през Бистрица, през Княжево плъзнаха през нощта срещу неделя по гърдите на Витоша и при изгряването на слънцето триста души бяха при Черния връх! Е, право да си кажа, туй благородно надпреварване ме порази!*³

Поради технически пречки и трагичната смърт на Алеко Константинов през 1897 година, първото българско туристическо дружество е официално учредено едва през 1899 година, като приема името на своя инициатор. То функционира и днес под наименованието *Български туристически съюз* (БТС) и все още има същия патрон. Мечтата на *Щастливеца* е сбъдната: планинският туризъм в България се е утвърдил като част от начина на живот, преминавайки от елитарно движение на няколко десетки софийски ентузиаста до обичайна и достъпна дейност за свободното време, популярна както сред любителите на неделни разходки, така и сред професионалните спортисти.

Несъмнено, не само планинският характер на цялата страна, но и особено близостта на София до планинския масив Витоша, допринасят за утвърдилото се масово значение на социалния феномен, наречен рекреативен планински туризъм в България. Доказателство за популярността на пешеходния туризъм на Витоша е обширната мрежа от туристически обекти, създаваща инфраструктура, която обслужва десетки хиляди туристи ежегодно. Цифрите говорят сами за себе си: в момента има над 40 хижи и малки хотели, както и повече от 10 заслона. Най-значимата от тях е известната хижа „Алеко“, собственост на Туристическо дружество „Алеко Константинов“, клон на Българския туристически съюз. Построена между 1924 и 1932 година и вписана в регистъра на 100-те национални туристически обекта под номер 74, тя е най-старата хижа на Витоша и начало на пътеката, водеща към Черни връх.

Паметта за Алеко Константинов се пази с голямо уважение в България, което се потвърждава не само от факта, че е патрон на БТС и хижата, но и от именуването на улици на негово име в най-големите български градове, както и от множеството паметници, посветени на него, разположени на обществени места, особено в София и околностите. Например, на Черни връх се намира барелеф с левия профил на писателя,

---

³ А. Константинов, *Невероятно наистина, но факт: 300 души на Черния връх*, „Знаме“ 29.08.1895, <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=169&WorkID=6094&Level=1>, достъп: 20.01.2023.

изработен от Любомир Прахов и финансиран от Туристическо дружество „Алеко Константинов“ през 1958 година. В софийския парк „Борисова градина“, от 1988 година, на фона на зеленината величествено се издига постамент с бюст на Константинов, дело на Борис Гондов. През 2016 година на централния софийски булевард „Витоша“, известен сред столичани като „Витошка“, е поставена реалистична статуя на писателя в цял ръст, стоящ с куфар до крака си и гледащ към планинския масив. Тя създава впечатление, че Алеко е прекъснал пътуването си само за миг, за да погледне за последен път към любимата си планина.

Автор на последния, най-нов паметник на Константинов е скулпторът Борис Борисов, чийто проект печели държавния конкурс, организиран след протестите на артистичните среди и отхвърлянето от Министерството на културата на проекта „Круша“ на Станислав Константинов и Георги Чапкънов, избран през 2014 година. Композицията изобразява Алеко Константинов и неговия най-известен герой, Бай Ганьо, седнали на маса в кафене. Това предложение беше критикувано за кичозния вид, който щеше да придаде на централната софийска улица, и за укрепването на стереотипния, изкривен и негативен образ на българите като изостанали, жалки и смешни хора. Независимо от предпочитанията ни към конкретния проект, значението на обществения дискурс около паметника на писателя не може да бъде пренебрегнато. Той доказва, че фигурата на Алеко Константинов все още се възприема изключително позитивно в България и според сънародниците му заслужава да бъде увековечена по начин, който отговаря на най-високите художествени стандарти.

Българите изразяват обичта си към Алеко не само в монументална форма. Споменът за него е лайтмотив на събития като туристически походи и екскурзии, например походът до Витоша, организиран по инициатива на сдружение „Българска история“ през 2014 година под мотото *По стъпките на Алеко*. Подобни обиколки се организират и днес.

Така любимата планина на Алеко Константинов се превръща в люлка на българския туризъм. Уникалното ѝ разположение в покрайнините на столицата, на голям европейски град, ѝ придава специален статут сред софийците, които ежеседмично изкачват масива. Километрите, утъпкани от тълпите неделни туристи, изкачващи Витоша, днес съставляват най-голямата част от пешеходния туризъм в България. Тяхната масовост дава основание да бъдат описани като интегративна културна практика, утвърдителна за светогледа и дори влияеща върху идентичността на

софиянци, върху чувството им за принадлежност към общността на жителите на този уникален град и върху развитието на модерното разбиране за местен патриотизъм. Виждан от всяка точка на столицата, планинският масив има собствена улица в центъра на града (булевард „Витоша“ със статуя на Алеко Константинов), собствена радиостанция, излъчваща от 1991 година, и демонстрира тясна връзка с градската култура. Според Милена Беновска-Събкова планинският туризъм в България е пространство, в което се срещат градската култура, масовите спортни дейности и любовта към родината⁴. Романтизираната през XIX век дива природа на Витоша, която отначало е обект на почти религиозна почит⁵, а след това и на национална гордост, се превръща в дестинация на специфичен културен туризъм и център на явление с универсален характер, което изследователката описва като „светско поклонничество“⁶. Привързаността към Витоша несъмнено е една от най-специфичните прояви на българския национален менталитет.

В контекста на дейността на Алеко Константинов и феномена на Витоша особено внимание заслужава фигурата на българския биолог и алпинист Боян Петров, който загина трагично през 2018 година в Хималаите. Той живееше в полите на Витоша, така че именно там правеше ежедневните си тренировки, описани трогателно в книгата *Първите седем*. За подготовката на Петров за хималайските експедиции и за прочутата му тетрадка-мемоар, оставена от него в един от заслоните на пътеката, водеща към Витоша, в която пешеходците могат да записват впечатленията си, разказва филмът *Отново съм тук*, режисиран от Поли Генчева, който получава *Гран при* на Краковския филмов фестивал през 2021 година. Боян Петров, също като Алеко Константинов, изпитва особена привързаност към Витоша и също като него става патрон на една от софийските улици, с гледка към Витоша, разбира се.

---

⁴ М. Беновска-Събкова, *Планински туризъм, градска култура и национални чувства: „Изкачване на Витоша“ като форма на съвременно поклонничество*, „Българска етнология“ 2006, бр. 2, с. 71.

⁵ Собственото име „Витоша“ и думата „планина“ на български език са от женски род, което определя възприемането на този планински масив като женски. Това се потвърждава от митичните образи и народните вярвания, свързани с Витоша. Тя е изключително важен елемент както във фолклора, така и в православните практики, привличайки кръгове от модернистични езотерици и последователи на Петър Дънов. Повече по темата вж.: Ж. Назърска, „Свещената планина“ в сакралната география на София: практики на езотерични общества през първата половина на XX в., „Балкани“ 2020, бр. 9, с. 75–92.

⁶ М. Беновска-Събкова, *op. cit.*, s. 80.

Друг български алпинист, Дойчин Боянов, в интервю за издадения през 2021 година пътеводител за Витоша⁷, описва преживяванията си за планината по следния начин:

Целият ми живот е минал в тази планина. Аз не се оплаквам, хваля се с това нещо, защото тя ми е дала хоризонта за всичко, което впоследствие ми се случи. Самият този сборник ме прави много щастлив, защото колкото и да си мислех, че познавам планината и няма какво да ме изненада в нея се оказва абсолютно самохвалство от моя страна - напротив тя беше способна във всеки един момент да ми покаже нещо ново, предизвикателно и за мен представлява удовлетворение съдържанието, което е между тези корици⁸.

Витоша като постоянен обект на различни спортни или развлекателни начинания, продължение на идеите на Алеко Константинов, е показана и в късометражния филм на Руслан Вакиров под заглавие *Един ден на Витоша* с участието на Боян Петров и Дойчин Боянов.

В Полша Витоша се появява в пътеписа на Артур Новачевски *Хостел номади (Hostel nomadów)*. Нека един цитат от нея ви послужи като стимул да посетите това уникално място:

– *Утре имам почивен ден. Къде бихте искали да отидете?*

И отидохме на Витоша. Можете да я видите от булевард „Мария Луиза“. Планината започва точно там, където свършва градът, и достига около две хиляди метра височина. В подножието ѝ се намират Боянската църква и Драгалевският манастир. Мислех, че заради близостта си до столицата планините ще са пълни с хора, като Татрите, но не. Посрещнаха ни безлюдни иглолистни гори. Близко до манастира един извор тихо шумеше, а малката Алекс си играеше с черпаците за вода. В църквата разглеждахме стенописи, които бяха модерни по форма, двеста или триста години преди европейския Ренесанс.

---

⁷ Д. Боянов, *Витоша. Спортно-туристически сборник*, София 2021. Книгата е наградена от Централния център за планински туризъм на Полското туристическо-краеведско дружество (РТТК), съорганизатор на 6-ия международен конкурс „Най-добри публикации за планините“, организиран в рамките на 21-ия Международен панаир на книгата в Краков през 2021 година.

⁸ Е. Стоянова, *Дойчин Боянов описва в книга пътеките във „Витоша“*, Българско национално радио, <https://bnr.bg/horizont/post/101539096/doichin-boanov-opisa-v-kniga-patekite-vav-vitosha>, достъп: 21.01.2024.

Напоследък връзката с Йордания е прекъсната. Не мога да направя нищо. Така че, това, което остава в паметта, са просто хубавите дни. С нас в главните роли, вече не като деца, а като възрастни. Нови снимки. Но в крайна сметка не съм дошъл тук, за да се връщам към миналото, а за да продължа напред. То започна тогава, в България, и така продължава⁹.

Библиография

Konstantinow Aleko, *Vaj Ganiu*, прев. F. Korwin-Szymanowski, Warszawa 1986.

Nowaczewski Artur, *Hostel Nomadów*, Warszawa 2017.

Беновска-Събкова Милена, *Планински туризъм, градска култура и национални чувства: „Изкачване на Витоша“ като форма на съвременно поклонничество*, „Българска етнология“ 2006, бр. 2.

Боянов Дойчин, *Витоша. Спортно-туристически сборник*, София 2021.

Константинов Алеко, *Невероятно наистина, но факт: 300 души на Черния връх*, „Знаме“ 29.08.1895, <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=169&WorkID=6094&Level=1>, достъп: 20.01.2023.

Константинов Алеко, *Покана*, „Знаме“ 22.08.1895, бр. 99, <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=169&WorkID=6095&Level=1>, достъп: 20.01.2024.

Назърска Жоржета, *„Свещената планина“ в сакралната география на София: практики на езотерични общества през първата половина на XX в.*, „Балкани“ 2020, бр. 9.

Петров Боян, *Първите седем*, Вагон, София 2017.

Стоянова Евелина, *Дойчин Боянов описа в книга пътеките във „Витоша“*, Българско национално радио, <https://bnr.bg/horizont/post/101539096/doichin-boanov-opisa-v-knigapatekite-vav-vitosha>, достъп: 21.01.2024.

---

⁹ А. Nowaczewski, *Hostel Nomadów*, Warszawa 2017, с. 17–18, прев. мой, М.К.